

WOORD VOORAF

In dit proefschrift analyseert Tweehuysen in een goed geschreven, helder betoog het uniciteitsbeginsel in het goederenrecht. Het proefschrift heeft als onderwerp het principe dat een goederenrechtelijk recht in beginsel slechts één goed als object heeft. Het gaat onder meer over de algemeenheid van goederen, over afgescheiden vermogens, over het overdragen en bezwaren van een onderneming of (een deel van) een bijzondere gemeenschap en het verpanden van een assurantieportefeuille. De analyses van Tweehuysen zijn tegelijkertijd dogmatisch en praktisch. De rechtsvergelijking met Frans en Duits recht geeft blijk van een diepgaand inzicht in deze rechtsstelsels. Tweehuysen is erin geslaagd de rechtsvergelijking op een inspirerende wijze te verbinden met het Nederlandse recht. Haar betoog laat zien dat het loslaten van het uniciteitsbeginsel in het Nederlandse recht geen praktische voordelen zal opleveren.

Met haar proefschrift levert Tweehuysen een belangrijke wetenschappelijke bijdrage aan de systematische analyse van het goederenrecht en daarmee aan het onderzoeksprogramma Onderneming en algemeen vermogensrecht van het Onderzoekcentrum Onderneming & Recht (OO&R). Tegelijkertijd is haar proefschrift relevant voor de andere drie onderzoeksprogramma's van het OO&R: Ondernemingsrecht, Financiering, zekerheden en insolventie en Financieel recht. Elk van deze terreinen komt uitvoerig aan bod. Wij nemen het proefschrift graag op in de serie.

S.C.J.J. Kortmann
N.E.D. Faber

Nijmegen, februari 2016

INHOUDSOPGAVE

Woord vooraf	V
Gebruikte afkortingen	XI
Hoofdstuk 1 Inleiding	1
1.1 De algemeenheid van goederen en het uniciteitsbeginsel	1
1.2 Probleemstelling	5
1.3 Verdere afbakening van het onderzoek	8
1.3.1 Bepaaldheid	8
1.3.2 Terminologie	10
1.4 Methode	12
1.5 Opzet	15
Hoofdstuk 2 Nadere uitgangspunten van het onderzoek	17
2.1 Inleiding	17
2.2 Goederenrechtelijke rechten en rechtsobjecten	17
2.3 Algemeenheid of uniciteit?	26
2.3.1 Inleiding	26
2.3.2 Nederlands recht	26
2.3.3 Duits recht	33
2.3.4 Frans recht	39
2.4 Conclusie	42
Hoofdstuk 3 De algemeenheid van goederen	45
3.1 Inleiding	45
3.2 Het begrip algemeenheid van goederen	46
3.3 Vruchtgebruik van een algemeenheid van goederen	49
3.3.1 Inleiding	49
3.3.2 Vruchtgebruik van een algemeenheid in het Nederlandse recht	51
3.3.3 Vruchtgebruik van een algemeenheid in het Duitse recht	60
3.3.4 Vruchtgebruik van een algemeenheid in het Franse recht	65
3.3.5 Tussenconclusie	69

3.4	De nalatenschap	71
3.5	Conclusie	75
Hoofdstuk 4 De onderneming als rechtsobject		77
4.1	Inleiding	77
4.2	De regeling van het fonds de commerce	78
4.2.1	Het fonds de commerce	78
4.2.2	Overdracht van het fonds de commerce	86
4.2.2.1	Het Franse stelsel van overdracht in het algemeen	86
4.2.2.2	Overdracht van het fonds de commerce in het bijzonder	89
4.2.3	Verpanding van het fonds de commerce	95
4.3	De onderneming in het Nederlandse en Duitse recht	104
4.3.1	Verleden	104
4.3.2	Heden	111
4.3.2.1	Onderneming geen object van goederenrechtelijke rechten	111
4.3.2.2	De rol van de levering of vestiging en het bepaaldheidsvereiste	114
4.3.2.3	De rol van contractuele regelingen	124
4.3.3	Toekomst	125
4.4	Meerwaarde van de onderneming als rechtsobject	127
4.4.1	De oplossing van het Franse recht en overgang onder algemene titel	127
4.4.2	De floating charge	134
4.4.3	Meerwaarde gelegen in goodwill?	136
4.4.3.1	De goodwill van een onderneming	136
4.4.3.2	Vergelijkbaar vraagstuk: de assurantieportefeuille	139
4.5	Conclusie	144
Hoofdstuk 5 Hypotheek op meer dan één goed		147
5.1	Inleiding	147
5.2	Het specialiteitsbeginsel	147
5.2.1	Inleiding	147
5.2.2	Ontwikkeling van het Franse hypotheekrecht	149
5.2.3	Ontwikkeling van het Nederlandse hypotheekrecht	159
5.2.4	Specialiteit en publiciteit	164
5.3	Hypotheek in het Nederlandse recht	167
5.4	De Duitse Gesamthypothek	172

5.5	Ondeelbaarheid	180
	5.5.1 Pand en hypotheek	180
	5.5.2 Erfdienstbaarheid	188
5.6	Conclusie	190
Hoofdstuk 6 Splitsing van het object van een beperkt recht		193
6.1	Inleiding	193
6.2	Splitsing van objecten in het algemeen	194
	6.2.1 Inleiding	194
	6.2.2 Verticale splitsing van een met hypotheek bezwaarde onroerende zaak	195
	6.2.3 Splitsing van met pand of vruchtgebruik bezwaarde roerende zaken en vorderingen	201
	6.2.4 Ideële splitsing van bezwaard goed in aandelen	208
	6.2.5 Splitsing van bezwaard goed in appartementsrechten	209
	6.2.6 Tussenconclusie	211
6.3	Verticale splitsing en erfpacht in het bijzonder	212
	6.3.1 Het object van erfpacht en de bedingen uit art. 5:91 BW	212
	6.3.2 Samenvoeging en splitsing in het Duitse recht en het Gesamterbbaurecht	218
	6.3.3 Nogmaals het object van erfpacht en de bedingen uit art. 5:91 BW	222
	6.3.4 Tussenconclusie	224
6.4	Conclusie	225
Hoofdstuk 7 Eén eigendomsrecht op meer zaken?		227
7.1	Inleiding	227
7.2	Bestanddelen	227
	7.2.1 Inleiding	227
	7.2.2 Bestanddelen van roerende zaken	228
	7.2.3 Is een gebouw bestanddeel van de grond?	233
	7.2.4 Rechten als bestanddelen	239
7.3	Hulpzaken en toebehoren	242
	7.3.1 Inleiding	242
	7.3.2 Immeubles par destination	243
	7.3.3 Zubehör	245
	7.3.4 Scheeps- en appartements toebehoren	248
7.4	Conclusie	251

Hoofdstuk 8	Gemeenschap van meerdere goederen	255
8.1	Inleiding	255
8.2	Appartementsrecht	256
	8.2.1 Groep van gebouwen	256
	8.2.2 Wohnungseigentum en Teileigentum	261
8.3	Het “aandeel in de gehele gemeenschap”	263
8.4	Beschermende gemeenschapsconstructies	266
	8.4.1 Aandeel in het verzameldepot uit de Wge	266
	8.4.2 Beleggingsinstellingen en bewaring van effecten en zaken naar Duits recht	269
	8.4.3 Kwaliteitsrekening van art. 25 Wna	271
	8.4.4 Tussenconclusie	274
8.5	Conclusie	274
Hoofdstuk 9	Conclusie	277
	Samenvatting	283
	Summary	291
	Verkort aangehaalde literatuur	295
	Trefwoordenregister	343
	Jurisprudentieregister	351
	Wetsartikelenregister	355
	Curriculum vitae	363

HOOFDSTUK 1

INLEIDING

1.1 De algemeenheid van goederen en het uniciteitsbeginsel

1. Een erfgenaam aanvaardt een nalatenschap beneficiair. De erfgenaam is dan in de regel niet verplicht een schuld van de nalatenschap ten laste van zijn overig vermogen te voldoen (art. 4:184 lid 2 BW). Hoewel alle rechten en verplichtingen van de erflater over zijn gegaan op de erfgenaam (art. 4:182 BW), kunnen de schuldeisers de schulden die tot de nalatenschap behoren dus niet op het gehele vermogen van de erfgenaam verhalen, zoals zou volgen uit de hoofdregel van art. 3:276 BW. De schulden van de nalatenschap kunnen op grond van art. 4:184 lid 2 BW slechts worden verhaald op de goederen uit de nalatenschap. En op grond van art. 4:224 BW kunnen de overige schuldeisers van de erfgenaam zich pas op de goederen van de nalatenschap verhalen indien de bekende schuldeisers van de nalatenschap volledig zijn voldaan. Ook dat is een uitzondering op art. 3:276 BW: hoewel de goederen van de nalatenschap tot het vermogen van de erfgenaam zijn gaan behoren, kunnen de schuldeisers als bedoeld in art. 4:224 BW zich pas op die goederen verhalen ná de schuldeisers van de nalatenschap. De nalatenschap vormt binnen het vermogen van de erfgenaam dus een afgescheiden geheel: een afgescheiden vermogen (zie ook art. 4:200).¹

Een huwelijk eindigt door echtscheiding, waardoor een ontbonden huwelijksgemeenschap ontstaat (art. 1:93, 99 en 149 BW). In de ontbonden huwelijksgemeenschap bevinden zich diverse goederen, zoals een stuk grond met daarop een huis, vorderingen op verscheidene banken, een auto en diverse andere roerende zaken. Eén van de deelgenoten wenst zijn aandeel in de (eigendom van de) auto over te dragen. Een ontbonden huwelijksgemeenschap is een bijzondere gemeenschap in de zin van art. 3:189

1 Ook buiten het geval waarin een erfgenaam beneficiair aanvaardt, vormt de nalatenschap een afgescheiden vermogen, namelijk wanneer er meerdere erfgenamen zijn of wanneer er slechts één erfgenaam is en de nalatenschap wordt vereffend. Zie over de nalatenschap als afgescheiden vermogen Asser/Perrick 4 2013, nr. 483, 529-531; Van Es, *GS Vermogensrecht*, art. 3:80 BW, aant. 17.3 (online, laatst bijgewerkt op 1 mei 2013); Lammers, *GS Vermogensrecht*, art. 3:189 BW, aant. 7, art. 3:190 BW, aant. A, art. 3:192 BW, aant. 2 (online, laatst bijgewerkt op 18 december 2013); Van Mourik e.a. 2011, p. 33-38, 63, 451, 475-476, 487; Reinhartz, *GS Erfrecht*, art. 4:200 BW, aant. 3, art. 4:224 BW, aant. 1 (online, laatst bijgewerkt op 1 oktober 2011); Steneker 2005, p. 99-102; Vegter 2005, p. 357-358.

lid 2 BW. Op grond van art. 3:191 BW kan een deelgenoot in de gemeenschap in beginsel over zijn aandeel in de gehele gemeenschap beschikken. De deelgenoten kunnen echter in principe niet beschikken over hun aandeel in een tot de gemeenschap behorend goed afzonderlijk (art. 3:190 BW). De deelgenoot kan dus wel zijn aandeel in de gehele gemeenschap, in alle goederen, vervreemden of bezwaren (art. 3:191 BW), maar niet zijn aandeel in de auto afzonderlijk. Zo wordt voorkomen dat de andere deelgenoot bij elk goed telkens met een andere medegerechtigde geconfronteerd kan worden.² Door deze beperking in de beschikkingsbevoegdheid van de deelgenoot, heeft de wet samenhang tussen de goederen van de bijzondere gemeenschap gecreëerd.³

Een onderneming⁴ of een nalatenschap⁵ wordt in vruchtgebruik gegeven. De hoofdgerechtigde kan van de vruchtgebruiker verlangen dat de tot de onderneming of nalatenschap behorende schulden uit de tot het vruchtgebruik behorende goederen worden voldaan (art. 3:222 lid 1 BW). De vruchtgebruiker verkoopt dan de goederen en draagt ze over, waarbij het vruchtgebruik op die goederen tenietgaat. Vervolgens voldoet de vruchtgebruiker de schulden uit de opbrengst van de goederen. Zonder art. 3:222 lid 1 BW zou, vanwege het zaaksgevolg dat aan het vruchtgebruik is verbonden, het vruchtgebruik bij overdracht van de goederen daarop blijven rusten, hetgeen mogelijk de prijs drukt. De hoofdgerechtigde zou dan meer goederen moeten verkopen of uit zijn overige vermogen bij moeten passen om de schulden te kunnen voldoen. De regeling van art. 3:222 BW zorgt er daarentegen voor dat de vruchtgebruiker gehouden is zijn vruchtgebruik 'op te offeren' om de schulden van de onderneming of nalatenschap te voldoen. Deze regeling zorgt daarmee voor een samenhang tussen de goederen en de schulden van de onderneming of nalatenschap.⁶

2. De nalatenschap, de bijzondere gemeenschap en de onderneming zijn allemaal te kenmerken als een algemeenheid van goederen: een hoeveelheid goederen die in het economische verkeer als eenheid wordt beschouwd.

2 Parl. Gesch. Boek 3, p. 624.

3 Zie Asser/De Boer 1* 2010, nr. 355-356. Ook vormt de bijzondere gemeenschap een afgescheiden vermogen (art. 3:190-193 BW), zie Asser/De Boer 1* 2010, nr. 356; Asser/Perrick 3-V 2015, nr. 72; Faber 1996, p. 198; Lammers, *GS Vermogensrecht*, art. 3:192 BW, aant. A, aant. 2 (online, laatst bijgewerkt op 18 december 2013); Van Mourik e.a. 2011, p. 33; Parl. Gesch. Boek 3, p. 574-575; Steneker 2005, p. 96-99.

4 Zie paragraaf 3.3.1.

5 Bijvoorbeeld omdat het vruchtgebruik van de nalatenschap bij uiterste wilsbeschikking aan de langstlevende is gelegateerd, zie Asser/Perrick 4 2013, nr. 154; Van Mourik e.a. 2011, p. 148.

6 Zie hierover Tweehuysen 2009 en paragraaf 3.3.2.

Een eenheid die als zodanig blijft bestaan ook al wisselen de samenstellende onderdelen ervan.⁷ Andere klassieke voorbeelden van de algemeenheid zijn een kudde schapen, een kunstcollectie en een bibliotheek. Hoewel uit bovenstaande voorbeelden blijkt dat de wet de algemeenheid in sommige gevallen als eenheid behandelt, wordt de algemeenheid van goederen in het Nederlandse recht niet als object van goederenrechtelijke rechten erkend.⁸

Dat de algemeenheid van goederen niet als rechtsobject erkend wordt, is geen noodzakelijkheid. Onder het oud BW was de algemeenheid geen rechtsobject, maar bij de totstandkoming van het huidige BW is overwogen de algemeenheid van goederen als rechtsobject in te voeren. Uiteindelijk is dit niet gebeurd.⁹ In andere rechtsstelsels, bijvoorbeeld het Franse, is de algemeenheid object van goederenrechtelijke rechten.¹⁰ En in het Nederlandse recht is een zogenoemde ‘samengestelde zaak’ een rechtsobject. Losse lades in een ladekast, een spel kaarten, een huissleutel van een huis, een doos met deksel, een net sinaasappels; deze verzamelingen van stoffelijke objecten zijn zaken.¹¹ Tussen deze samengestelde zaken en een algemeenheid zoals een bibliotheek bestaat slechts een gradueel en geen principieel verschil.¹²

In de Nederlandse rechtsliteratuur gaan stemmen op om in ieder geval de onderneming als rechtsobject te erkennen.¹³ Omdat de onderneming, als algemeenheid van goederen, niet als object van goederenrechtelijke rechten erkend wordt, is overdracht van een onderneming als geheel niet mogelijk; goederenrechtelijk gezien is een onderneming opgebouwd

7 Asser/Bartels & Van Mierlo 3-IV 2013, nr. 74; Fesevur 2005, p. 30; Pitlo/Reehuis & Heisterkamp 2012, nr. 16; Snijders & Rank-Berenschot 2012, nr. 59. Zie voorts paragraaf 3.2.

8 Asser/Bartels & Van Mierlo 3-IV 2013, nr. 74-75; Pitlo/Reehuis & Heisterkamp 2012, nr. 16; Snijders & Rank-Berenschot 2012, nr. 59, 307.

9 Asser/Bartels & Van Mierlo 3-IV 2013, nr. 74; Snijders & Rank-Berenschot 2012, nr. 59.

10 Denizot 2008, p. XII; Libchaber, *Rép. civ.*, “Biens”, nr. 64 (online, laatst bijgewerkt april 2015); Mazeaud, Mazeaud & Chabas 1996, nr. 280; Meiller 2012, nr. 1; zie ook Terré & Simler 2010, nr. 17.

11 Asser/Bartels & Van Mierlo 3-IV 2013, nr. 58; Fesevur 2005, p. 39; Parl. Gesch. Boek 3, p. 74-75; Wichers 2002, p. 61.

12 Zie hierover paragraaf 7.2.2.

13 Raaijmakers 2002a, par. 6.5, 8.1, 9; Pitlo/Raaijmakers 2006, par. 1.4, 1.6; Raaijmakers 2009; Van der Steur 2003, p. 203 e.v. Zie ook bij de stemuitslagen in het verslag van het congres “Eyes on Insolvency” 18 april 2013, Kentie & Kloet 2013: “Het zou mogelijk moeten zijn een pandrecht te vestigen op de onderneming als een ‘going concern’-geheel, inclusief goodwill. 56% vóór.” Voorts Tollenaar 2013, p. 14-16. Vgl. De Groot 2002.

uit afzonderlijke goederen, die elk afzonderlijk overgedragen dienen te worden. Wil een ondernemer zijn onderneming aan een ander overdragen dan zal er een activa-passivatransactie plaats dienen te vinden.¹⁴ Raaijmakers acht het recht op dit punt onnodig gecompliceerd en wijst er op dat dit tot hoge maatschappelijke kosten leidt, omdat ondernemers zich bij het verrichten van dergelijke transacties moeten bedienen van een overvloed aan adviseurs zoals advocaten, notarissen en accountants.¹⁵

Deze gedachtegang kan van de overdracht van een onderneming doorgetrokken worden naar de vestiging van beperkte rechten op een onderneming. Eén zekerheidsrecht op een gehele onderneming is niet mogelijk. Maar banken lijken zo veel mogelijk zekerheid te willen verkrijgen.¹⁶ Zij kunnen dit slechts bereiken door alle onderdelen van een onderneming afzonderlijk aan zich te laten verpanden of te verhypothekeren. De gedachtegang kan ook doorgetrokken worden naar andere rechtsobjecten, zoals de aan het begin van deze paragraaf genoemde voorbeelden van het vruchtgebruik op een nalatenschap en het beschikken over een aandeel in de gehele gemeenschap als bedoeld in art. 3:191 lid 1 BW. Telkens valt de vraag te stellen of het niet onnodig gecompliceerd is dat deze gemeenschappen niet als rechtsobject erkend worden, zoals Raaijmakers suggereert over de onderneming.

Ook wanneer een geheel van goederen strikt genomen niet als algemeenheid van goederen gekarakteriseerd kan worden, doet zich de vraag voor of het geheel een object van goederenrechtelijke rechten is of zou moeten zijn. Neem bijvoorbeeld de betrekking van meerdere onroerende zaken in één appartementensplitsing (art. 5:106 lid 6 BW). Op die manier kan een verband gecreëerd worden tussen verschillende registergoederen.¹⁷ Aangezien een appartementseigenaar een aandeel verkrijgt in de goederen die in de splitsing zijn betrokken, lijkt zich hier een vergelijkbare situatie voor te doen als bij de bijzondere gemeenschap. De bijzondere gemeenschap is echter tevens te karakteriseren als een algemeenheid van goederen,

14 Uiteraard kan deze gang van zaken voorkomen worden door de onderneming in een BV (of NV) onder te brengen en de aandelen daarin over te dragen of te verpanden. Economisch wordt dan hetzelfde bereikt. Juridisch betreft het echter een ander geval en bovendien zal het niet altijd gewenst zijn een onderneming in een BV in te brengen. Zie paragraaf 4.3.2.1.

15 Pitlo/Raaijmakers 2000, nr. 1.79-81; Pitlo/Raaijmakers 2006, p. 445, 451; Raaijmakers 2002a, p. 3-6; Raaijmakers 2002b, p. 684, 687, 691.

16 Zo bedienen zij zich bijvoorbeeld van de 'verzamelendakconstructie' om zo gemakkelijk mogelijk aan het vereiste uit art. 3:239 lid 1 BW te voldoen bij verpanding van toekomstige vorderingen, HR 3 februari 2012, ECLI:NL:HR:2012:BT6947, NJ 2012/261, JOR 2012/200, met noot Schuijling (Dix q.q./ING). Zie voorts Van den Heuvel 2004, p. 2-5; Kieninger 2004, p. 649-650.

17 Van Velten 2015, paragraaf 10.3.2. Zie hierover paragraaf 8.2.1.

terwijl dit bij de in de splitsing betrokken goederen niet noodzakelijkerwijs het geval hoeft te zijn. De verzekeringsportefeuille is een ander voorbeeld. Het is de vraag of een pandrecht op een verzekeringsportefeuille mogelijk is.¹⁸ Oftewel, is dit samenstel van goederen een object van goederenrechtelijke rechten en zou het dat moeten zijn? Deze vraag is van belang, los van de vraag of een verzekeringsportefeuille als algemeenheid van goederen te kwalificeren is.

Ook wanneer een samenstel van objecten niet gekwalificeerd kan worden als algemeenheid van goederen kan zich dus de vraag voordoen of één recht op dit samenstel van goederen kan bestaan. Dit onderzoek beperkt zich daarom niet tot de algemeenheid van goederen; het startpunt is de aanname dat het Nederlandse recht slechts afzonderlijke goederen als rechtsobject erkent.¹⁹ Dit principe is wat ik het *uniciteitsbeginsel* zal noemen. *Uniciteit* houdt in dit verband in dat goederenrechtelijke rechten slechts op één object kunnen rusten en niet op meer dan één object tegelijk.

De afwijzing van de algemeenheid van goederen als rechtsobject wijst erop dat het Nederlandse recht het uniciteitsbeginsel hanteert.²⁰ Gezien het pleidooi van Raaijmakers en de (internationale) tendens tot het steeds omvattender worden van zekerheidsrechten, is het van belang dit beginsel aan een kritische analyse te onderwerpen.²¹ Waarom gaat het Nederlandse recht uit van dit beginsel en is het ook wenselijk om daar vanuit te gaan? Wat zouden de consequenties zijn van het loslaten van dit beginsel? Biedt het laten varen van het beginsel, zoals in het kader van de onderneming wordt gesuggereerd, voordelen? Of juist niet?

1.2 Probleemstelling

3. De hoofdvraag die ik in dit proefschrift beantwoord, is: wat is de betekenis van het uniciteitsbeginsel in het goederenrecht? Deze vraag is bewust vaag gehouden, zodat zij de volgende deelvragen kan omvatten: Wat is het uniciteitsbeginsel? Welke functie heeft het uniciteitsbeginsel?

18 Zie over deze vraag Kaptein 2011; Van Berkel 2011; Verdaas 2013; rb. Roermond 1 augustus 2012, ECLI:NL:RBROE:2012:BX5087, JOR 2012/309, met noot Steneker. Zie hierover paragraaf 4.4.3.2.

19 Deze aanname wordt in paragraaf 2.3.2 verder onderbouwd.

20 In hoofdstuk 2 zal ik nader ingaan op het bestaan van het uniciteitsbeginsel in het Nederlandse recht.

21 Zie Struycken 2007, p. 779-796, waar wordt gewezen op het belang van het blootleggen van de beginselen van het goederenrecht. Overigens schaaft Struycken het uniciteitsbeginsel daar niet onder.

Wordt het uniciteitsbeginsel in andere rechtsstelsels gehanteerd? Bestaan er uitzonderingen op het beginsel? Zo ja, hoe worden deze verklaard? Wat zijn de rechtsgevolgen van het beginsel? Met de vorige vraag samenhangend: wat zijn de voor- en nadelen van het (strikt) vasthouden aan het uniciteitsbeginsel? Is het wenselijk het uniciteitsbeginsel (strikt) toe te (blijven) passen in het Nederlandse recht?

Bij mogelijke rechtsgevolgen en voor- en nadelen kan gedacht worden aan het volgende.²² Wanneer het mogelijk zou zijn één recht op meerdere objecten te hebben, welke leveringsformaliteiten zouden dan gepaard gaan met overdracht van een dergelijk recht? En wat zouden de consequenties zijn voor beschikkingsbevoegdheid over, de overdraagbaarheid van en het zaaksgevolg met betrekking tot de afzonderlijke objecten die onder dat recht vallen; hoe worden goederen aan dat recht onttrokken of toegevoegd en wat zouden de consequenties daarvan zijn?

4. Met de beantwoording van de hierboven genoemde hoofdvraag en deelvragen beoog ik inzicht te verschaffen in het uniciteitsbeginsel en de gevolgen die verbonden zijn aan het al dan niet hanteren van dit beginsel. Deze kennis kan vervolgens benut worden in – bijvoorbeeld – de discussie over de onderneming als rechtsobject. Op die manier levert het beantwoorden van deze vragen mogelijk een bijdrage aan de verbetering van het Nederlandse recht. Daarnaast biedt dit onderzoek voor de rechtspraak een verduidelijking van het uniciteitsbeginsel en de algemeenheid van goederen.

Om inzicht te krijgen in de werking en functie van het uniciteitsbeginsel wordt het in dit boek regelmatig afgezet tegen leerstukken waarmee het raakvlakken heeft, zoals het bepaaldheidsvereiste, het specialiteitsbeginsel en ondeelbaarheid van pand en hypotheek. Doordat mogelijke uitzonderingen op het beginsel worden onderzocht, komen op verschillende plaatsen mogelijke oplossingen aan bod voor praktische en theoretische vraagstukken die zich voor kunnen doen bij een samenhang van meerdere rechtsobjecten in het goederenrecht.

Het uniciteitsbeginsel is geen 'normatief' beginsel in die zin dat het een maatstaf voor menselijk handelen geeft, maar een beginsel dat inwerkt op de 'vormgeving' of 'structuur' van een goederenrechtelijk recht. Wanneer ik de vraag stel naar voor- en nadelen of wenselijkheid van toepassing van het beginsel, doel ik daarom op de wenselijkheid van het op een bepaalde wijze vormgeven van het goederenrecht. In het geval van

22 Zie ook Meijers 1948, p. 140-141.

het uniciteitsbeginsel gaat het om de vraag naar de wenselijkheid van het vormgeven van een recht als één recht of meer rechten. Ik stel bijvoorbeeld niet de vraag aan de orde of het wenselijk is *dat* een schuldenaar zijn hele onderneming bezwaart met een zekerheidsrecht ten behoeve van de schuldeiser, maar constateer dat deze mogelijkheid naar Nederlands en Duits recht enerzijds en naar Frans recht anderzijds op verschillende manieren is vormgegeven en onderzoek welke *vormgeving* het meest wenselijk is. Naar mijn mening is het daarbij van belang dat het recht niet onnodig ingewikkeld dient te zijn. Gegeven de wens van het bereiken van een bepaald resultaat, moeten er niet onnodig veel theoretische denkstappen of praktische hindernissen opgeworpen worden om dat resultaat te bereiken. Zoals “Ockham’s razor” stelt dat je de (veronderstelde) entiteiten niet onnodig moet verveelvoudigen,²³ dient ook in het recht gestreefd te worden naar eenvoud.

5. Tot dusver is het uniciteitsbeginsel nog niet op deze wijze in de Nederlandse literatuur belicht.²⁴ In de Duitse en Franse rechtsliteratuur is meer aandacht besteed aan het onderwerp.²⁵ Met name Wolf heeft voor het Duitse recht het idee van uniciteit aan een kritische analyse onderworpen.²⁶ Hieruit kan geput worden voor meer inzicht in het uniciteitsbeginsel.

Er is eigenlijk niet veel literatuur van Nederlandse bodem verschenen over dit onderwerp. De heersende leer in de Nederlandse rechtsliteratuur is dat de algemeenheid van goederen geen rechtsobject is en dat goederenrechtelijke rechten alleen op afzonderlijke goederen kunnen rusten.²⁷ In zijn algemeenheid staat dit ook niet ter discussie. Slechts in het

23 Een stelregel toegeschreven aan Ockham, maar niet letterlijk in zijn geschriften terug te vinden, zie C. Panaccio, “William of Ockham”, in: E. Craig (red.), *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, London: Routledge, online geraadpleegd op 12 november 2014 via http://www.rep.routledge.com/article/B084SECT2_2; P.V. Spade & C. Panaccio, “William of Ockham”, in: E.N. Zalta (red.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, online, laatst bijgewerkt op 21 september 2011, <http://plato.stanford.edu/archives/fall2011/entries/ockham/>, 4.1.

24 Uiteraard gaat het mij daarbij niet om de naam waaronder ik dit beginsel bespreek (zie paragraaf 1.3.2), maar om het beginsel zelf, onder welke naam dan ook beschreven.

25 Bijvoorbeeld Bouvier-Bangillon 1909; Denizot 2008; Gary 1931; Grädler 2012; Wolf 1965.

26 Wolf 1965.

27 Asser/Bartels & Van Mierlo 3-IV 2013, nr. 74-75; Pitlo/Reehuis & Heisterkamp 2012, nr. 16; Snijders & Rank-Berenschot 2012, nr. 59, 307.

kader van de onderneming wordt hierover, zoals gezegd, kritisch geschreven. Voor zover de algemeenheid van goederen (en daarmee – zij het soms impliciet – het uniciteitsbeginsel) kritisch wordt besproken, is dat vooral verspreid over diverse onderwerpen.²⁸

Een uitzondering hierop vormt het in 1963 verschenen proefschrift van De Ruiter “Beschouwingen over de algemeenheid van goederen in het Ontwerp-Burgerlijk Wetboek”.²⁹ Hierin onderwierp De Ruiter de algemeenheid van goederen aan een analyse. Deze analyse staat, zoals uit de titel van het boek al blijkt, vooral in het teken van het ontwerp van het BW van 1992. De bredere vraag naar de rol en functie van het uniciteitsbeginsel komt niet aan bod. Niettemin is het proefschrift van De Ruiter belangrijk, omdat de regeling van de algemeenheid van goederen in het Ontwerp-Burgerlijk Wetboek daarin is gewogen en te licht werd bevonden.

1.3 Verdere afbakening van het onderzoek

1.3.1 Bepaaldheid

6. Het uniciteitsbeginsel wordt in de rechtsliteratuur onder verschillende benamingen en in verschillende contexten beschreven.³⁰ Telkens gaat het dan, zij het in iets andere bewoordingen, om het principe dat slechts afzonderlijke goederen object kunnen zijn van goederenrechtelijke rechten – en niet meer objecten tegelijk. Het uniciteitsbeginsel dus. Wanneer ik met juristen over dit onderwerp spreek, stapt men al gauw – vaak ongemerkt – over op een ander principe, namelijk het bepaaldheidsvereiste.

28 Zie bijvoorbeeld Van Hemel 1998 en de eerdergenoemde literatuur over de onderneming; Raaijmakers 2002a, par. 6.5, 8.1, 9; Pitlo/Raaijmakers 2006, par. 1.4, 1.6; de stemuitslagen in het verslag van het congres “Eyes on Insolvency” 18 april 2013, Kentie & Kloet 2013; Tollenaar 2013, p. 14-16. Ook in het verleden zijn studies verschenen over de onderneming als rechtsobject: Gerbrandy 1966; Molenaar 1966; Molenaar 1973; Van Mourik 1970; Van Roosmalen 1966; Russel 1918. Zie voorts Raaijmakers 2002b; Verstappen 2002. Voorts kan uit het onderzoek van Van Hoof (2015) worden geput; dat stelt niet het uniciteitsbeginsel centraal, maar behandelt wel aanverwante onderwerpen en daarbij en passant het uniciteitsbeginsel.

29 De Ruiter 1963.

30 Zie bijvoorbeeld Asser/Bartels & Van Mierlo 3-IV 2013, nr. 74; Diephuis 1 1885, p. 450-452; Fesevur 2005, p. 30-31; Pitlo/Reehuis & Heisterkamp 2012, nr. 16; De Ruiter 1963, p. 80; Stein, *GS Vermogensrecht*, art. 3:227 BW, aant. 2.1 (online, laatst bijgewerkt op 30 oktober 2013); Suijling 1940, nr. 54; Verstappen 1996, p. 79-86; Verstappen 2002, p. 123; Zwalve 2006a. Vgl. Meijers 1948, p. 138 e.v.

Kennelijk liggen deze principes erg dicht bij elkaar en worden ze gemakkelijk met elkaar verward. Ook in de literatuur worden deze twee principes niet altijd duidelijk van elkaar onderscheiden.³¹

Het betreft echter twee verschillende concepten. Het uniciteitsbeginsel is het principe dat goederenrechtelijke rechten slechts op één object kunnen rusten – en niet op meer dan één object tegelijk. Het uniciteitsbeginsel draait daarmee om de vraag hoeveel objecten één goederenrechtelijk recht kan hebben; om wat de rechtsobjecten van goederenrechtelijke rechten eigenlijk (kunnen) zijn. Het (goederenrechtelijke) bepaaldheidsvereiste houdt echter in dat objecten bij de overdracht ervan of bij de vestiging van beperkte rechten erop met voldoende bepaaldheid omschreven moeten zijn. Dit staat los van de vraag in hoeveel rechten op de objecten deze beschikkingshandeling resulteert. In de Duitse rechtsliteratuur wordt dit onderscheid tussen de twee principes doorgaans erkend³² en benadrukt.³³ het uniciteitsbeginsel (*Spezialitätsgrundsatz*) ziet op het bestaan van afzonderlijke rechten op afzonderlijke objecten en het afzonderlijk beschikken

31 Vgl. Van Hoof 2015, p. 355-356. Enkele voorbeelden: Verstappen 2002, p. 123, die het bepaaldheidsvereiste in verband brengt met de Duitse *Spezialitätsgrundsatz*, dat wil zeggen het uniciteitsbeginsel, en p. 161. Struycken 1998 behandelt de *floating charge* als “een pandrecht op een heel ondernemingsvermogen” (wat opgevat zou kunnen worden alsof hij daarmee één pandrecht op meerdere objecten bedoelt, het tegengestelde van het uniciteitsbeginsel) in relatie tot het bepaaldheidsvereiste, zie ook Struycken 1997. Ook uit De Blécourt/Fischer 1969, nr. 178 wordt niet duidelijk of de auteur het oog heeft op één hypotheekrecht op meerdere goederen of op evenzoveel hypotheekrechten als goederen, zij het dat die goederen niet nader gespecificeerd zijn. Iets vergelijkbaars doet zich voor bij de bespreking door Van den Heuvel 2004, hoofdstuk 1, van ‘generieke’ zekerheidsrechten. Zoals zal blijken uit paragraaf 1.3.2 wordt de term *specialiteitsbeginsel* soms gebruikt voor het uniciteitsbeginsel (De Ruiters 1963, p. 80; Stein, *GS Vermögensrecht*, art. 3:227 BW, aant. 2.1 (online, laatst bijgewerkt op 30 oktober 2013); Verstappen 1996, p. 79-85; Verstappen 2002, p. 123; Zwalm 2006a). Op andere plaatsen wordt deze term gebruikt om het bepaaldheidsvereiste bij registergoederen aan te duiden (zie bijvoorbeeld Asser/Bartels & Van Mierlo 3-IV 2013, nr. 298, 465; Asser/Van Mierlo & Van Velten 3-VI* 2010, nr. 244; Bartels 2004a; Pitlo/Reehuis & Heisterkamp 2012, nr. 193; zie voorts paragraaf 5.2). Zie ook Asser/Bartels & Van Mierlo 3-IV 2013, nr. 74, 298, 465, waar in het ene nummer de term *specialiteitsbeginsel* wordt gebruikt voor het specialiteitsbeginsel dat samenhangt met het bepaaldheidsvereiste (zie paragraaf 4.3.2.2) en in het andere nummer voor het uniciteitsbeginsel. Zie ook Suijling 1940, nr. 476.

32 Brinkmann 2011, p. 123-124; Gottwald/Adolphsen 2010 §43 nr. 76; Münch-KommBGB/Oechsler 2013 §929 nr. 6-7; Paulus 1995, p. 188; Wilhelm 2010, nr. 20-23.

33 Brehm & Berger 2014, §1, nr. 42-43; Prütting 2014, nr. 23a-27; Wolf 1965, p. 37 e.v. Anders: Staudinger/Wiegand 2011 Anh zu §§ 929-931 nr. 95, die van mening is dat het niet zinvol is een onderscheid tussen bepaaldheid en uniciteit te maken, zonder verdere toelichting.

daarover, terwijl het bepaaldheidsvereiste (*Bestimmtheitsgrundsatz*) ziet op de aanduiding van de betrokken objecten.³⁴

Het uniciteitsbeginsel en het bepaaldheidsvereiste dienen dus van elkaar onderscheiden te worden. Dit boek betreft in essentie *niet* het bepaaldheidsvereiste, maar het uniciteitsbeginsel, en zal daarom géén onderzoek naar het bepaaldheidsvereiste inhouden. Dat neemt niet weg dat het bepaaldheidsvereiste wel sterk samenhangt met het uniciteitsbeginsel (paragraaf 4.3.2.2) en om die reden regelmatig ter sprake komt.³⁵

1.3.2 Terminologie

7. Ik heb overwogen om het principe dat goederenrechtelijke rechten slechts op één object kunnen rusten, en niet op meer dan één object tegelijk, aan te duiden met de term *specialiteitsbeginsel*. In eerdere publicaties heb ik dat ook gedaan.³⁶ De aanduiding *specialiteitsbeginsel* leek voor de hand te liggen omdat in de (schaarse) gevallen waarin gesproken wordt over het principe dat goederenrechtelijke rechten slechts op één object kunnen rusten, het met deze term wordt aangeduid. In de Duitse rechtsliteratuur wordt de term *Spezialitätsgrundsatz* zelfs veelal exclusief gereserveerd voor dit beginsel.³⁷ In Nederlandse literatuur wordt alleen deze term – en bijvoorbeeld niet de termen *bepaaldheid* en *individualisatie* – óók gebruikt als benaming voor de grondregel van ons goederenrecht dat een goederenrechtelijk recht enkel betrekking kan hebben op één object.³⁸

34 Brehm & Berger 2014, §1, nr. 42-43; Prütting 2014, nr. 27.

35 Zie over de verhouding van het *specialiteitsbeginsel* tot het *bepaaldheidsvereiste* ook paragraaf 4.3.2.2.

36 Tweehuysen 2009; Tweehuysen 2011.

37 Baur & Stürner 2009, p. 39-40; Brehm & Berger 2014 §1 nr. 42-43, §27 nr. 3; Prütting 2014, nr. 23a-26; Wolf 2006, nr. 29. Staudinger/Seiler 2012 Einl. SachenR nr. 54, MünchKommBGB/Gaier 2013 Einl. SachenR nr. 21 en Westermann/Westermann, Gursky & Eickmann 2011, p. 24-25 lijken de *Spezialitätsgrundsatz* echter meer in de zin van bepaaldheid op te vatten.

38 Zie bijvoorbeeld Verstappen 1996, p. 79-85; Zwalve 2006a, p. 351. Vgl. De Ruiter 1963, p. 80; Stein, *GS Vermogensrecht*, art. 3:227 BW, aant. 2.1.1 (online, laatst bijgewerkt op 10 februari 2015); Verstappen 2002, p. 123. Volgens Van Hoof 2015, p. 247, 356 gebruikt Suijling de term *individualiseringsbeginsel* wel in deze zin. Het is de vraag of Suijling die term exact op die manier gebruikt. Suijling 1940, nr. 78 refereert onder het kopje *individualiseringsbeginsel; zakelijke rechten slechts aan bepaalde lichamelijke zaken bestaand* aan het onjuiste spraakgebruik van 'eigendom van een vermogen'. Hij wijst erop dat het strikt genomen zou moeten zijn 'gerechtigdheid tot een vermogen' en geeft tegelijk het voorbeeld van de vordering, waarbij men ook zou moeten spreken van 'gerechtigdheid' in plaats van 'eigendom'. Ook wijst hij erop dat object van een zakelijk recht altijd een 'individueel bepaalde' zaak dient te zijn; daarmee lijkt hij echter op het bepaaldheidsvereiste te doelen. Of mogelijk doelt hij op het feit dat eigendom van een gedeelte van een